

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

16.01.2023. Nr. 1-8/3

Latvijas Republikas Saeima
saeima@saeima.lv

Par nepieciešamiem uzlabojumiem tiesiskajā regulējumā

Iesākumā vēlos sveikt 14. Saeimu ar darba uzsākšanu, aicinot uz izlēmīgu rīcību cilvēktiesību aizsardzībā! Atskatoties uz tiesībsarga un Saeimas sadarbību iepriekšējo sasaukumu laikā, jānorāda, ka joprojām ir saglabājušās vairākas tiesību jomas, kurās Latvijas iedzīvotāju cilvēktiesības netiek pilnībā nodrošinātas.

Tādējādi, ievērojot Tiesībsarga likuma 12. panta 8.punktā noteikto uzdevumu, kas citstarp paredz tiesībsargam sniegt Saeimai ieteikumus attiecībā uz tiesību aktu izdošanu vai grozīšanu, uzskatu par nepieciešamu vērēt 14. Saeimas deputātu uzmanību uz vairākiem jautājumiem cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā, kuru virzība ilgstoši nav sekmējusies, par kuru aktualitāti iedzīvotāji pauž savos iesniegumos un kas vienlaikus deputātiem varētu būt svarīgi, pieņemot lēmumu par 2023. gada valsts budžeta prioritātēm. Tāpat atsevišķu jautājumu pienācīgu izvērtēšanu un pārskatīšanu pieprasa Latvijas uzņemtās starptautiskās saistības.

[1] Par labu likumdošanu

[1.1.] Likumprojektu virzība Saeimā

Jau iepriekš esmu norādījis¹, ka labai likumdošanai neatbilst tāda prakse, ka Saeima ir lēmusi par kāda likumprojekta nodošanu komisijai, taču nekāda turpmāka darbība ar likumprojektu komisijā nenotiek. Esmu aicinājis Saeimu izstrādāt grozījumus Saeimas kārtības rullī, nosakot termiņu, kādā komisijā ir uzsākama likumprojekta izskatīšana.

[1.2.] Bērna labāko interešu izvērtēšana

2021.gada 8.decembrī stājās spēkā grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pantā, ar kuriem tika noteikti kritēriji bērna labāko interešu izvērtēšanai. Secīgi 2022. gada 27. maijā stājās spēkā grozījumi Ministru kabineta noteikumos Nr. 617 "Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtība", ar kuriem noteikts, ka atbilstība bērna vislabākajām interesēm tiek ņemta vērā, veicot katra jauna tiesību akta projekta sākotnējās

¹ Tiesībsarga 12.04.2021. vēstule Nr.1-5/73, pieejama https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/migrate_2022/content/saeimai_likumprojektu_virziba_1641374769.pdf

ietekmes izvērtējumu. Ievērojot bērna tiesību prioritāti, aicinu deputātus pievērst uzmanību, ka šāda prasība attiecināma ne tikai uz bērnu tiesību jomu regulējošiem tiesību aktiem, bet arī tiem likumprojektiem, kas netieši var skart bērnu.

[2] Par atbildību par naida runu

Latvijas normatīvajā regulējumā noteikta kriminālatbildība par naida runu. Krimināllikuma 78.pantā paredzēta atbildība par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, savukārt Krimināllikuma 150.pantā paredzēta atbildība par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu. Publiskajā telpā nereti sastopamies ar izteikumiem, kas ir uzskatāmi par naida runu, bet par kuriem nebūtu piemērojama kriminālatbildība. Vairumā gadījumu par šādiem izteikumiem, iespējams, būtu piemērojama administratīvā atbildība, tomēr Latvijā šāds atbildības veids nav paredzēts. Liela daļa komentētāju, kas ar naidpilniem izteikumiem vērsušies pret mazaizsargātām grupām, palikuši nesodīti. Tādējādi naida runa turpina pastāvēt, nodarot kaitējumu demokrātiskām vērtībām un raisot nesodāmības sajūtu. Līdz ar to ir nepieciešams noteikt administratīvo atbildību par naida runu attiecībā uz nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, kā arī par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu.²

[3] Par bērna tiesībām būt pasargātam no vardarbības

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. panta pirmajā daļā ir noteikts katra iedzīvotāja pienākums ne vēlāk kā tajā pašā dienā ziņot policijai, bāriņtiesai vai citai bērna tiesību aizsardzības institūcijai par nolaidību, jebkādu vardarbību pret bērnu, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu.

Tā pašā panta otrā daļa nosaka, ka veselības aprūpes, pedagoģiskie, sociālās sfēras vai policijas darbinieki, kā arī vēlētas valsts un pašvaldību amatpersonas, kurām kļuvis zināms par bērna tiesību pārkāpšanu un kuras par to nav ziņojušas minētajām institūcijām, par neziņošanu saucamas pie likumā noteiktās atbildības.

Administratīvā atbildība par neziņošanu Bērnu tiesību aizsardzības likumā nav noteikta. Tiesībsarga rīcībā regulāri nonāk informācija, ka panta otrajā daļā minētie darbinieki neziņo par iespējamu vardarbību pret bērnu. Atbildības noteikšana veicinātu, ka vardarbības gadījumi pret bērniem tiek izmeklēti.

[4] Par Stambulas konvencijas ratificēšanu

Atzinīgi vērtēju, ka Latvija jau daudz paveikusi, gan uzlabojot normatīvo regulējumu, gan rīkojot dažādas akcijas vardarbības izskaušanai. Tomēr pašreizējais tiesiskais regulējums nav pietiekams cīņā pret vardarbību. Tāpēc aicinu Saeimu ratificēt Stambulas konvenciju, jo esmu pārliecināts, ka Stambulas konvencija kā starptautisks dokuments palīdzēs vēl efektīvāk cīnīties pret vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē, kā arī pakāpeniski izskaust dažādus ar dzimumu lomām iesakņojušos stereotipus. Uzsveru, ka Satversmes tiesa atzinusi Stambulas konvencijas normas par īpašu pasākumu īstenošanu sieviešu aizsardzībai no vardarbības, nosakot tās par atbilstošām Satversmei.³

[5] Par juridisku aizsardzību viendzimuma partneru ģimenēm

Lai arī deputāti 2022. gada 15.decembrī balsoja pret likumprojekta "Civilās savienības likums" pārņemšanu 14. Saeimas darbā, ar atsevišķu vēstuli vēršoties pie

² Detalizēta informācija par atbildību par naida runu atrodama šīs vēstules pielikumā.

³ Detalizēta informācija par Stambulas konvenciju atrodama šīs vēstules pielikumā.

deputātiem,⁴ jau esmu norādījis, ka tādējādi likumdevējs šobrīd nav izpildījis no Satversmes 110.panta pirmā teikuma izrietošo pienākumu nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu. Joprojām valstī nepastāv tiesisks ietvars, kurā viendzimuma partneru izveidotās ģimenes varētu baudīt tām no Satversmes 110.panta izrietošās tiesības.

[6] Par valdības izdevumiem sociālajai drošībai un veselības aprūpei

Latvijas Nacionālā attīstības plānā 2021.-2027. gadam⁵ (turpmāk – Plāns) kā viena no pirmajām prioritātēm ir izvirzīta “Stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki” ar rīcības virzieniem “Uz cilvēku centrēta veselības aprūpes” un “Sociālā iekļaušana”. Plānā ir uzsvērts, ka laikus pieejama veselības aprūpe ir kritiski svarīga, lai novērstu priekšlaicīgu darbnespēju un priekšlaicīgu mirstību, kā arī sekmētu sociālo iekļaušanu un produktivitāti.⁶ Tāpat Plānā ir norādīts, ka ieguldījumi sociālās aizsardzības sistēmā, tai skaitā iedzīvotāju individuālajām vajadzībām atbilstošu kvalitatīvu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā, ir svarīgi, lai nodrošinātu optimālu dzīves kvalitāti mazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām un neierobežotu darbaspējas vecuma cilvēku nodarbinātības un produktivitātes izredzes.⁷

Vēlos uzsvērt, ka ieguldījumi sociālajā drošībā un veselībā ir ieguldījumi cilvēkos, vienlaikus tas ir ieguldījums valsts ilgtspējā. Lai cik pareizi būtu politikas plānošanas dokumentos ierakstītie mērķi, tos nav iespējams sasniegt bez pienācīga finansējuma. Jau ilgstoši Latvija ir to Eiropas Savienības (turpmāk - ES) valstu vidū, kas ievērojami mazāk kā citas dalībvalstis atvēl budžeta finansējumu sociālajai drošībai un veselībai. Tā piemēram, ja ES dalībvalstu vidējie izdevumi veselības aprūpei sasniedz 8% no iekšzemes kopprodukta (turpmāk - IKP), tad Latvijā tie sasniedz tikai 4,8% no IKP; attiecīgi sociālajai drošībai ES vidēji - 21,8% no IKP, Latvijā – 13,5% no IKP.⁸

Tālāk norādīšu tikai dažas no jomām, kurās, manuprāt, nepieciešami steidzami uzlabojumi, tai skaitā, atvēlot tam pietiekamus finanšu resursus.

[6.1.] Bērnu psihiskās veselības aprūpe

Laikus nesaņemot ambulatorus pakalpojumus, bērna veselības stāvoklis var pasliktināties un viņam ir nepieciešama stacionēšana psihiatriskajā ārstniecības iestādē. Minētais pārkāpj ANO Bērnu tiesību konvencijas 4. pantu un Ārstniecības likuma 67. panta pirmo daļu, jo paaugstina bērna stacionēšanas riskus psihiatriskajā ārstniecības iestādē, kas, iespējams, varētu nenotikt, ja bērns savlaicīgi saņemtu nepieciešamos ambulatoros pakalpojumus.

[6.2.] Par minimālo ienākumu līmeni

Lai noteiktu minimālo ienākumu sliekšņa aprēķina metodoloģiju un pilnveidotu minimālo ienākumu sliekšņu pārskatīšanas regularitāti, šobrīd ir izstrādāti grozījumi likumā “Par sociālo drošību”, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, Valsts sociālo pabalstu likumā, likumā “Par valsts pensijām”. Bija ieplānots, ka izmaiņas likumos spēkā

⁴ Tiesībsarga 23.12.2022. vēstule Nr.1-5/331, pieejama <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/01/vestule-saeimai-par-likumprojektu-civilas-savienibas-likums.pdf>

⁵ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam, apstiprināts Saeimā 02.07.2020., ar lēmumu Nr.418/Lm13, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315879-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-20212027-gadam-nap2027>

⁶ Skat. Plāna 55.p.

⁷ Skat. Plāna 107.p.

⁸ Eurostat dati. In 2020, total government expenditure by function in EU, pieejams:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_COFOG, aplūkots 03.01.2023.

stāsies 2023.gada 1.janvārī, paredzot, ka vistrūcīgākie iedzīvotāji izmaiņas savos maciņos sajūtīs ar vēl četrus mēnešus nobīdi, kamēr jaunajai kārtībai tiek pielāgotas tehnoloģijas. Ņemot vērā aizkavēšanos ar ikgadējā valsts budžeta pieņemšanu, šobrīd novirze no plānotā paredzama vēl ievērojamāka. Tādējādi aicinu deputātus izmaiņas normatīvajā regulējumā pieņemt iespējami ātri.

Tāpat vēršu uzmanību uz Satversmes tiesas norādīto⁹, ka valstij ir arī pienākums regulāri vērtēt sniegtās sociālās palīdzības apmēra pietiekamību, lai garantētu, ka tas atbilst sociālajai realitātei un trūcīgām personām tiek nodrošināta nepieciešamā palīdzība. Jau iepriekš esmu paudis bažas Saeimas deputātiem, ka arī pēc jauno minimālo ienākumu līmeņu noteikšanas, ņemot vērā patēriņa cenu straujās izmaiņas, minimālais ienākums nebūs pietiekams, lai vistrūcīgākie iedzīvotāji varētu segt savas pamatvajadzības cilvēka cieņai atbilstošā veidā.¹⁰

[6.3.] Par ģimenes valsts pabalstu viendzimuma pāru ģimenēs

Kopš 2022. gada 1. janvāra saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likumu viens no laulātajiem var saņemt ģimenes valsts pabalstu (turpmāk - ĢVP) par visiem ģimenē kopīgi audzināmajiem bērniem. Iepretim iepriekšējam regulējumam, kad ĢVP varēja saņemt tikai katrs par saviem bērniem. Šāda iespēja palielina ģimenes ikmēneša budžetu, veidojot, piemēram, trīs bērnu ģimenē līdz pat 100 euro lielāku atbalstu.

Viendzimuma pāru ģimenēm ar bērniem iespēja saņemt lielāku ĢVP, kura galvenais mērķis ir sniegt atbalstu vecākiem bērnu audzināšanā, ir liegta. Esmu vērsies pie 13. Saeimas ar aicinājumu novērst šādu diskriminējošu attieksmi.¹¹ Tobrīd mans priekšlikums tika noraidīts, pamatojot ar drīzu Civilās savienības likuma pieņemšanu. Šobrīd veidojas situācija, kurā daļa ģimeņu ar bērniem tiek diskriminētas, jo aizvien nevar baudīt līdzvērtīgu sociālo aizsardzību.

[6.4.] Par minimālajām sociālās apdrošināšanas iemaksām

Jau 13.Saeimas laikā norādīju uz vairākiem netaisnīguma elementiem, ieviešot minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas.¹² Pirmkārt, izveidotā sistēma mazina cilvēku ar 3. grupas invaliditāti nodarbinātības iespējas. Bieži vien tie ir cilvēki, kas veic mazkvalificētu darbu, bet savu funkcionālo vai garīga rakstura traucējumu dēļ nespēj strādāt pilnu darba slodzi. Līdz ar jauno kārtību darba devēji izvairās ņemt darbā šādus cilvēkus uz nepilnu darba laiku. Otrkārt, izveidotā sistēma veido tiesiskās vienlīdzības pārkāpumu, pieļaujot, ka cilvēkiem ar 1. un 2. invaliditātes grupu strādājot nav nepieciešama minimālā sociālā apdrošināšana, iepretim tam, ka tāda noteikti ir nepieciešama cilvēkiem ar 3. grupas invaliditāti.

[6.5.] Par izdienes pensiju sistēmu

Jau 2016. gadā, konstatējot nepamatotu atšķirīgu attieksmi izdienes pensiju sistēmā, aicināju Saeimu novērst nepilnības, veicot visaptverošu Latvijā izveidotās izdienes pensiju sistēmas revīziju. 2017. gadā un atkārtoti 2020. gadā Valsts Kontrole norādīja, ka izdienes

⁹ Satversmes tiesas 2020.gada 25.jūnija sprieduma lietā Nr.2019-24-03 "Par Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumu Nr.913 "Noteikumi par garantēto minimālo ienākumu līmeni" 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam" 19.2. punkts.

¹⁰ Tiesībsarga 07.09.2022. vēstule Nr.1-5/212, pieejama: <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/10/minimalie-ienakumu-limeni.pdf>

¹¹ Tiesībsarga 2021. gada 15. decembra vēstule Nr.6-2/901 pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/0DE0D453E4C60FA8C22587B10040F60A?OpenDocument>

¹² Tiesībsarga 2021. gada 28. maija vēstule Nr. 1-8/25 pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/CABDA4C183FF7FF3C22586E600391290?OpenDocument>

pensiju sistēma nav sakārtota un neatbilst Latvijas pensiju politikas būtībai.¹³ Vēl jo vairāk, Valsts Kontrole uzsvērusi, ka izdienas pensijas var kļūt par nepanesamu slogu valsts budžetam nākotnē.¹⁴ Secīgi par to, kāda ir speciālo pensiju sistēma citās Eiropas valstīs, 2019. gadā pētījumu ir veicis Saeimas Analītiskais dienests.¹⁵ 2020. gadā Saeimas atbildīgā komisija nolēma aicināt valdību izvērtēt esošo izdienas pensiju sistēmu,¹⁶ tomēr mērķtiecīga rīcība nav sekojusi.

Šis kopumā ir tikai dažas no jomām, kurās nepieciešama aktīva likumdevēja rīcība. Tomēr izvēlētās lielākoties ir tādas, kur pozitīva virzība nav novērojama gadiem. Izmantojot Tiesībsarga likumā noteiktās tiesības, arī turpmāk neatlaidīgi vēršīšos pie likumdevēja, aicinot uzlabot Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni un tiesisko aizsardzību, tādējādi veidojot Latviju par vietu, kur ikviens Latvijas iedzīvotājs jūtas vērtīgs un aizsargāts.

Pielikumā:

- 1) Detalizēta informācija par atbildību par naida runu.
- 2) Detalizēta informācija par Stambulas konvenciju.

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

¹³ Valsts Kontroles revīzijas ziņojums, no 15.lp., pieejams:

https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-10_2016/vk-pensijas-kopsavilkums-v041.pdf

¹⁴ <https://www.lrvk.gov.lv/lv/aktualitates/izdienas-pensijas-iespejams-nepanesams-slogs-valsts-budzetam-nakotne>

¹⁵ Tiesību uz speciālo pensiju noteikšanas prakse Eiropā, pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/publikācijas-un-statistika>

¹⁶ Komisijas sēdes ieraksts pieejams:

<https://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/80250F9FA16DA0DDC225857600324522?OpenDocument&prEvCat=13|Soci%C4%81lo%20un%20darba%20lietu%20komisija>